

El Museo en 40 pezas

Museo Etnográfico
de Grandas de Salime
«Pepe el Ferreiro»

Principao
d'Asturias

Museo Etnográfico
de Grandas de Salime
"Pepe el Ferreiro"

40 anos na historia d'úa institución cultural é toda úa vida. Y máis condo neste tempo el que s'amañóu é un museo centrao na vida d'úa sociedade, neste caso el asturiana y a de Grandas de Salime.

Dende a súa concepción y posta en marcha pol recordao Pepe el Ferreiro, el Museo Etnográfico de Grandas de Salime aspiróu a ser reflexo del xeito particular de relacionarse col medio natural y col territorio qu'al longo de muitas xeneracións se conformóu y articulóu nel suroccidente asturiano. A vida en toda a súa extensión, actitudes, oficios y manifestacións é el que debecía por amostar, y debece, el noso museo, ún dos máis destacaos del sou xénero en toda a península Ibérica.

Esta publicación é un bon reflexo d'eso. A partir d'úa escoyeta de 40 pezas qu'integran a colección del museo, descríbennos con detalle obxectos cotidianos d'hai ben pouco que na actualidá cuasamente s'esqueicieron y qu'é de xusticia recordar. Os traballos da terra, os oficios, el comercio, os momentos d'espargimento y ocio, os ornamentos y a creatividá pasada revívense al través d'explicacións detalladas que volven el sou uso y finalidá orixinales, aunque seña figuradamente, a us elementos convertidos hoi en patrimonio común.

El Museo Etnográfico de Grandas de Salime «Pepe El Ferreiro» sigue con iniciativas como esta amostrando el compromiso cua súa finalidá fundacional: dar acoyida a un xeito de vida que modelóu el mundo que conocieron xeneracións seguidas d'asturianas y asturianos cuasamente hasta os nosos días. De todos nosoutros é a responsabilidad de preservar esa manda, cuidalla y tresmitilla ás xeneracións futuras nas miyores condicións. Este llibro é un exemplo de cómo s'ha a enfocar este llabor.

Vanessa Gutiérrez González

Consejeira de Cultura, Política Llingüística y Deporte

**El Museo Etnográfico
de Grandas de Salime
«Pepe el Ferreiro»**

José María Naveiras Escanlar «Pepe el Ferreiro».

*El labrador refugóu, de xeito drástico,
todo lo que foron medios tradicionales. Lo
qu'él consideróu anticuao, fézolle romper
col pasao, por aquilo del progreso mal
entendido. É paradóxico qu'a un grupo
social, sempre reacio a cualquiera cambio,
conservador tanto nos usos como nos avezos,
lle fixera cambiar, en tan pouco tempo, el
ruido axordador da segadora mecánica.*

José María Naveiras Escanlar
Cuando los ferreiros forjan museos. 2013

A mirada d'un autodidacta

José M.ª Naveiras Escanlar «Pepe el Ferreiro» (31 de marzo de 1942, Grandas de Salime – 13 de xunio del 2020, Balmonte de Miranda) nacéu e medróu núa familia labradora con úa tradición larga de ferreiros nela. Foi de neno á Escola Nacional y, aunque nun seguíu os estudos, a influencia d'algún dos sous maestros acabóu por apuntalar úa gana de saber y úa fame de coñecemento innatas que lo iban acompañar toda a vida.

Nel servicio militar, que fezo en Astorga, as clases e prácticas nel taller mecánico acabaron completando os sous coñecementos artesanais, xa grandes, amecendo úa base teórica que despois iba serlle de ben utilidá nos procesos de recuperación de pezas. Aunque nun lle faltaron opcións pa establecerse fóra, a señardá da súa terra levóulo de volta a Grandas de Salime, unde instalóu un taller de carpintería metálica.

El occidente d'Asturias, secularmente aislao, seguía sendo nos anos corenta del s. XX úa sociedade eminentemente labradora en proceso de disgregación. Neste contexto, a construción

«Pepe el Ferreiro», nun coche de xuguete de fabricación artesanal, arrodiado de familia, vecíos e vecías. Archivo familia Naveiras García.

del Salto de Salime foi, ademáis d'un logro da inxeniería d'aquel tempo, el símbolo del acabo d'úa época. Inaugurao en 1955, a súa silueta formidable érguese nel paisaxe como testigo da desintegración dos xeitos de vida tradicionais que, nos territorios del oeste astur, se mantuveron con muita forza hasta ben avanzaio el s. XX.

A contornada víu anagaos os poblos, lugares e caseríos da ribeira del río Navia e con ellos as viñas, hortas, terras, recursos fluviales y, al cabo, a estrutura económica e social que tía mao das súas comunidades. As comunicacióis sufriron un cambio drástico y a población acusóu, por un lao, el exilio forzaio d'aquelos que quedaron sin medio de subsistencia e, por outro, a chegada de pobladores novos de procedencias ben diferentes que, formando parte del continxente de traballadores del Salto, trouxeron con ellos demandas sociales y económicas novas.

A un tempo, a mecanización rápida del campo fora transformado os sistemas d'esplotación tradicionais. Modelos económicos, culturais y ideolóxicos novos abríanse paso, deixando atrás os sistemas tradicionais e, con ellos, os

Salto de Salime. Foto:
Salvador Rodríguez.

obxectos e saberes que testimoniaban esa sociedade, abandonados con indiferencia, cando non faéndolos de menos, en favor da «modernidá».

Testigo directo d'estos acontecementos, José M.ª Naveiras entendeu ben axina qu'el mundo que conocera descompoñíase de xeito rápido y irreversible, refugando e condenando a esquecerse a sabiduría e cultura material de xeneracións de familias labradoras. Sabedor de qu'en poucos anos cuasemente nun iba quedar rastro de todo ese patrimonio, empezou a xuntar materiais e coñecementos na década de 1970, convencido da necesidá d'amañar con eles á institución pública que los preservara e transmitira ás xeneracións novas.

De trastes vellos a Patrimonio compartido

Pol sou traballo nel taller metálico, «Pepe el Ferreiro» visitaba con frecuencia as casas do concello, onde era habitual a presenza de trastes e ferramentas abandonadas. Sin á idea inda definida sobre qué faer con elas, empezou a xuntar pezas que, desde perderan el uso, convertíranse en *trastes vellos*, condenados al abandono ou al lume. Os máis d'ellos recollíalos en cortes, aveirugos ou basureiros, ás veces coa aprobación espresa dos amos, noutras simplemente ante a súa indiferencia.

Con sou padre, *Benino del Ferreiro*, amañando úa roda de carro. Foto: Mara Herrero.

Nun contexto caracterizao pola marxinalidá xeográfica, lingüística e social, pola mecanización tardía, por servizos públicos e vías de comunicación deficientes, a intención de recuperar as ferramentas y el axuar destinao á fogueira consideróuse, non poucas veces, un empeño de fatos ou tontos. Anos máis tarde recordaba con ironía cómo a súa volta al taller despóis de xuntar el qu'él consideraba «pezas maravillosas» iba acompañado das risuadas dos que por detrás comentaban: «ta tolo».

A gana natural de saber de Pepe nun quedou nel rescate de pezas etnográficas. A súa visión del patrimonio foi dende el principio integral, transcendendo a acumulación sin máis d'artefactos d'un coleccionista pa interesarse polos procesos de produción, a estrutura del territorio ou a recuperación d'oficios, actividades, técnicas e manifestacións culturais. El sou labor de recopilación estendéuse a os saberes, coñecementos e xeitos culturais que se perdían a un ritmo inda máis rápido qu'el repertorio material.

Tampouco nun foi namáis a historia máis achegada el sou único foco d'atención. Gracias ás súas xestíois y a costa da súa propia mantención, recuperáronse pal disfrute e coñecemento público algúas das pezas máis relevantes da Prehistoria del concello qu'hoi s'espóin nel Museo del Castro del Chao Samartín, tamén en Grandas de Salime. A súa intervención foi igualmente decisiva pa dar a coñecer el interés del castro citao entre a comunidade científica, feito qu'iba acabar por propiciar as escavacióis arqueolóxicas nel xacemento.

A manda de «Pepe el Ferreiro»

En 1984, José M.ª Naveiras iba ver cristalizao el sou empeño coa fundación del Museo que, dende el ano 2020, leva el sou nome. El recoñecemento al sou labor foi inmediato e constante hasta a súa morte.

El Museo qu'hoi disfrutamos é a manda apalpable de «Pepe el Ferreiro». Con una visión radicalmente contemporánea de cómo tía que ser un Museo, José M.ª Naveiras adelantóuse en algúas décadas a obxetivos museolóxicos e museográficos actuales. Desenvolveu el concepto de «museo vivo», establecendo a valía das pezas como documentos portadores de saberes populares pa recuperar e puer en práctica. Incorporóu al proxecto a artesanos y artesanas, vecíos e vecías e tratóu el papel d'este tipo d'institucióis como focos de medría en contextos rurales de despoblamento. Estas ideas siguen hoi ben vixentes e tán nel centro del consenso sobre cómo e pa qué faer un Museo nel ámbito rural.

Os sous moitos escritos, artigos de periódico e reflesióis son un fondo inagotable pá comprensión das sociedades recentes del occidente d'Asturias y os procesos que levaron al sou desmantelamento. Tamén pal coñecemento das dificultades y obstáculos qu'acompañan a creación d'un Museo d'este xeito.

El auténtico legado de José M.ª Naveiras que vai traspasar xeneracióis é, como el patrimonio que sempre quixo conservar, intanxible. El proxecto convertíuse nún dos principais catalizadores del sentimento de respecto xenerao entre os propios vecíos e vecías pas formas de vidas pasadas, pero que nun tán tan lonxe, despreciadas polos sous propios protagonistas porque sobre eles pesaba el lastre, forxao a lo largo de

José M.ª Naveiras nel sou
despacho del Museo.
Foto: Manuel Fernández.

xeneracións, del atraso, a miseria y el desvalimiento social. El tempo y el éxito del Museo axudaron a mudar radicalmente el desprecio secular polo propio y a fortalecer el respeto polas cousas que deixan recrear aquel mundo acabao en poucas décadas e qu'hoi reivindicase como referente compartido e motivo d'argullo colectivo.

Creación e medría del Museo Etnográfico de Grandas de Salime «Pepe el Ferreiro».

*El Museo Etnográfico que creóu
amorosamente é, al cabo, un acto
de fe nel destino del sou pobo, un
mensaxe esperanzador que nos
alcanza a todos os asturianos.*

Emilio Marcos Vallaure
Guía del visitante. 1984

1984. Os baxos del Concello de Grandas de Salime

En 1979, José M.ª Naveiras era xa sabedor da necesidá de xuntar y ordenar as pezas, sistemas de traballo, técnicas e avezos que taba recopilando e que desaparecían ben axina, arrasaos polas dinámicas socioeconómicas novas. Así llo espuxo al entoncias conselleiro de Cultura e Deportes da preautonomía asturiana, Atanasio Corte Zapico, en visita a Grandas de Salime acompañao por Emilio Marcos Vallaure, gran conocedor del occidente asturiano e persona qu'iba ter un papel destacao na creación del Museo.

Tuveron que pasar algús anos, que se xuntaran compricidades oportunas, a implicación incondicional de xente de dentro e fóra de Grandas de Salime e superar non poucas complicacióis, hasta qu'el 2 de xunio de 1984 s'inauguróu el primeiro montaxe del que xa entoncias se chamóu Museo Etnográfico de Grandas de Salime.

Asistentes á inauguración del Museo nos baxos del Concello en 1984. Foto: Mara Herrero.

Na súa primeira ubicación, el Museo ocupóu el piso d'embaxo da Casa Consistorial de Grandas de Salime. Na *Guía del visitante*, editada pá ocasión, xa se señalaba qu'as dimensións dos locais nun deixaban qu'a esposición puidera medrar de xeito completo y adecuao, quitando d'amostrar boa parte da colección xa entoncias recopilada. Dispuía d'un almacén pequeno e tres salas espositivas unde os obxetos s'agruparon con criterios temáticos. Na primeira sala puxéronse un torno de media volta, a forxa y a carpintería. Na segunda instalóuse úa lareira y os tarecos relacionaos cos procesamentos testiles. A terceira resultóu ser a máis heteroxénea, incluíndo úa representación d'algús oficios, ademáis de ferramentas de labranza y outro instrumental diverso, y úa mostra del material arqueolóxico xuntao por José M.ª Naveiras.

El primeiro obxeto instalao nos locais del Concello foi un telar de lizo baxo del s. XIX, en desuso dende 1958. A súa exhibición exemplificaba a confluencia de todos os elementos que s'iban convertir na seña d'identidá del Museo. A peza foi úa donación directa dos sous últimos propietarios a «Pepe el Ferreiro», procedemento qu'iba ser el prevalente nel proceso

Remedios Robledo
traballando nel telar de lizo
baxo. Foto: Mara Herrero.

de medría das coleccións. El ensamblaxe de todos os seus elementos y a súa restitución foi úa xeira laboriosa que puido rematarse ben gracias á participación da tecedora Remedios Robledo, que foi quén a darlle vida nova e convertíuse en colaboradora del Museo e maestra de xeneracións novas de tecedoras. Recuperábase d'este xeito úa ferramenta, pero tamén úa técnica y un oficio, facendo realidá a comunión entre patrimonio material y inmaterial que s'iba repetir con éxito noutros oficios y actividades tradicionais.

El Museo incipiente convertíuse nun punto d'encontro, axudando á integración d'artesanos y artesanas locais, ademáis d'á implicación da comunidade vecinal e personalidades de todos os ámbitos qu'iban favorecer a creación da Asociación d'Amigos del Museo Etnográfico de Grandas de Salime, úa das pioneiras nel seu ámbito en Asturias.

A Casa Rectoral en acabando as obras de rehabilitación, en 1989.
Foto: Salvador Rodríguez.

A Casa Rectoral

El Museo trasladóuse al sito onde ta agora en 1989, despois de considerar e descartar úas cuantas alternativas.

A Casa Rectoral era un edificio histórico del s. XIX qu'harmónizaba cos contidos e finalidades da institución, constituíndo en si mesma un elemento patrimonial de primeiro orde que se recuperaba y integraba como parte constitutiva del Museo. El estao de desdexamento del edificio fezo necesaria úa rehabilitación integral que mantuvo de xeito respetuoso a súa traza xeneral y os sistemas e materiais de construción tradicionais. A arquitectura inxértase na esposición como un elemento máis qu'exemplifica el modelo de casa tradicional na contornada, con portalón d'entrada e corral.

Os elementos arquitectónicos rescataos en contextos d'abandono nas actuacións diversas nel territorio que vían faéndose había anos, han encontrar agora destino, disfrutando d'úa segunda vida. El caso máis paradigmático é el das pezas recuperadas nos lugares anagaos pol salto de Salime que, como el cargadeiro del portalón d'entrada ou el arco del cabanón, s'incorporan á sede nova. Decisiva nestas intervencións iba resultar a axuda da vecindá e persoas socias da Asociación d'Amigos del Museo.

A falta d'horro, del qu'a Casa Rectoral dispuxera al principio, convertíu a disponibilidá d'un d'elos núa prioridá, de tal xeito que s'ofrecera úa visión completa da casa labradora. Horro e panera, os dous d'últimos del s. XIX, incorporáronse al Museo, procedentes, respectivamente, de Berducedo (Ayande) y Escanlar (Negueira de Muñiz, Lugo).

Arco recuperado nel lugar de Salime preparao pa desmontalo e trasladalo (esquerda) e nel seu sitio actual nel Museo (dereita).
Fotos: Salvador Rodríguez e Susana Hevia.

Como contedor, a Casa Rectoral dispuía de máis espazo qu'as salas primeiras del Concello y ofrecía a posibilidade d'aumentar a exposición seguindo el criterio de recreación d'ambientes tradicionais, onde as pezas atoparan un acomodo natural nos sitios onde s'usaran. Así e todo, el volume da colección obrigóu a reorientar espazos, caso da corte orixinal del piso d'embaxo, que se destinóu a acoller úa representación d'oficios tradicionais.

Lareira instalada na Casa Rectoral. Foto: Mampiris.

Casa del Molieiro e banzaio
del molín hidráulico.
Foto: Cámara.

Ampliación del Museo. Casa del Molieiro e Casoa

Despóis d'algús intentos de rentabilizar el espacio da Casa Rectoral reorganizando as salas, a necesidá de medría del Museo fézose evidente. Pa faer posible a súa ampliación adquírense algúas das fincas apegadas al centro, aumentando sensiblemente a superficie das instalacións.

En 1994 inaugúrase el molín hidráulico farineiro, inxenio fundamental pa explicar a economía das comunidades labradoras, que dedicaban boa parte del sou traballo al proceso de transformación del cereal. P'alimentalo botóuse mao del augua d'un regueirín que vai al pé del recinto del Museo. Apegao al molín, constrúyese a Casa del Molieiro. Con este edificio incorpórase un modelo de casa qu'enancha a visión da arquitectura tradicional proporcionada pola Casa Rectoral y explica a súa evolución. Al rové qu'a solución máis entornada pa dentro da primeira, na Casa del Molieiro as fachadas abren pa fóra incorporando aberturas máis grandes, corredores e galerías con diferentes sistemas de zarramento. En

términos funcionales, amañaba algúas necesidades básicas del Museo que taban por ubicar: os talleres de carpintería e forxa, a sala d'esposicións temporales, a biblioteca, os despachos y as áreas internas de traballo.

A Casoa. Foto: Juan Pablo Torrente. Consellería de Cultura, Política Llingüística e Deporte. Rede Meda.

En 1999 inaugúrase A Casoa, edificio representativo da vivenda de la nobreza rural pequena da contornada. Anque é un edificio feito novo, na súa construción usáronse materiais orixinales, caso da pedra de cantería de portas e ventás ou del escudo. A posición social y económica dos amos vese ben na grandura del edificio, nos materiais usaos e na introducción d'elementos decorativos na fachada. Nun proceso que duróu us anos, A Casoa fezo posible acoller algúas das coleccións almacenadas, recreando os sous ambientes orixinales.

Cerca d'ela amañóuse un cabazo, un espacio pas ferramentas da labranza y outro pa instalar úa fábrica de gaseosa.

Estas familias dispuían d'úa capilla privada, representada nel Museo por úa edificación pequena construída según el modelo das capillas rurales na contornada, que coa súa apertura al público nel 2004 rematóu el periodo d'ampliación d'infraestructuras del Museo.

El Museo hoi

Rematada a fase d'expansión del Museo, e xa sin a presenza del sou fundador, el Museo afronta retos novos. A ampliación, a exhibición de pezas inda en almacéis, el estudio e difusión das coleccións son algúns d'elos. Así e todo, el desafío máis relevante é manter e consolidar el caudal de traballo e reconecemento xuntao nestos anos d'andadura. E con él, as aspiracións qu'inspiraron a súa fundación e conformaron a súa singularidá: el Museo como correa de transmisión d'un patrimonio común, conservao, participao e difundido pola comunidade que ten por él. Úa institución unde a comunidade portadora e a comunidade heredeira d'ese patrimonio s'encuentren y unde as pezas collen el sou sentido se nos cuntan úa historia, a nosa Historia.

Comercio d'ultramarinos.
A Casoa. Foto: Juan Pablo
Torrente. Consellería de
Cultura, Política Llingüística
e Deporte. Rede Meda.

EL MUSEO EN 40 PEZAS

El Museo ocupa hoi úa superficie de máis de 3.000 m² e xunta us fondos permanentes d'alredor dos 20.000 rexistros, procedentes, os máis d'elos, de donacións de vecíos e vecías de Grandas de Salime e del resto de concellos da contornada.

As coleccións atravesan a historia das comunidades labradoras que viviron nas terras del occidente d'Asturias, dende el último tercio del s. XIX hasta a década de 1980. A través d'elas amóstrase el xeito de vida rural tradicional, concretao na caracterización y evolución d'úa casa labradora, entendida ésta como úa unidad básica de produción e consumo ocupada por úa familia. Ademáis, tán representaos os oficios de raíz artesanal, mui vinculaos á xente labradora, documentaos na zona e, p'acabar, os oficios e servicios que foron desenvolvéndose al son del desmantelamiento d'estas comunidades y a perda del sou carácter autosuficiente.

Nun é el propósito d'este catálogo afondar nas coleccións del Museo, obxetivo inabarcable en namáis corenta pezas, senón mirar d'achegarse al sou contido a través d'algús dos sous obxectos máis representativos. La selección fézose, atendendo a criterios de diversificación temática e de significación na historia y enfoque metodolóxico del Museo, de resultas del itinerario interpretativo feito por mor da celebración, nel ano 2024, del cuadraxésimo aniversario del Museo.

Cambela

INVENTARIO

MECS04862

MATERIAL

Madera de salgueiro

Ferro

DIMENSIÓIS

Largura: 340 cm

Altura: 99 cm

Gordura máxima: 15 cm

Ferramenta agrícola de tracción animal aparecida a un arao.

De traza mui robusta, compónse de dúas pezas bastas de madeira, cuasamente sin desbastar, amecidas con abraza-deiras de ferro. A primeira, á que van xoncidos os animais de tiro, é úa vara recta de sección circular mui irregular. A segunda, a cama, describe un ángulo mui pechao e nel extremo encáxase a rella, consistente núa lámina gorda de ferro forxao e curvao, asegurada con cravos de cabeza cuadrangular. Sobre a cama, afixada con platinas de ferro cravadas al soporte, presenta úa rabela de madeira con úa agarradeira pequena, elemento qu'axuda a axustar a posición da rella na terra y a guiar a cambela.

Usábase p'abrir rozas nel monte, faendo regos paralelos equidistantes nel tarrén, que constituían el paso previo al traballo coa axada pa trasformalo en terra de labranza.

Despóis de cavao e pasao el tempo necesario pa qu'enxugara a parte vexetal, queimábase a terra removida, obten-do úa superficie fértil que s'usaba pa labrar os cereales.

Carro

INVENTARIO

MEC004837

MATERIAL

Madera de carballo, bidueira, pino
Ferro

DIMENSIÓIS

Largura: 445 cm
Anchura: 136 cm
Altura: 128 cm
Diámetro rodas: 97 cm

Vehículo de tracción animal, formao por úa plataforma de madeira que vai estreitando pouco a pouco hasta rematar núa vara ou cabezualla unde s'asenta el xugo pa os animais de tiro. Este armazón vai apoyao nun eixe unde encaxan un par de rodas qu'al raspar cuando vira amaña un son característico del que deriva el nome de carro rinchón ou chillón col que lo conocen. As rodas son de traveseiro dobre (*miolo*) e tán reforzadas con bandas de ferro forxao consistentes núa lámina continua lisa na superficie de rodadura (*palmelón*) y úa sucesión de platinas afixadas con cravos pasantes de cabeza circular sobre el diámetro máximo interior y exterior da roda.

Usábanse pa trasportar todo tipo de productos, dependendo das necesidades del ciclo de traballo da casa labradora. Pa quitar de qu'a carga verquera puíanse us tableiros laterales (*adrales*) ou úas varas verticais (*fumeiros*), cuando a carga era máis lixeira pero voluminosa, caso da palla ou el herba.

Roda d'afilar

INVENTARIO

MECS04805

MATERIAL

Madera de castaño e faya
Ferro, esmeril e coiro

DIMENSIÓIS

Largura: 118 cm
Anchura: 54 cm
Altura: 104 cm
Diámetro roda: 85 cm

Artiluxo que deixaba a os afiladores ambulantes desprazarse cos sous tarecos de traballo, ofrecendo os sous servicios.

Consiste nun cabaleta sinxelo de madeira onde, nos sous barrotes distales, se pon un eixe sobre el que vira úa gran roda motriz ou volante. Dándolle con un pedal, el volante transmite el movemento, mediante úa correa, al eixe superior onde s'encaxa a mola abrasiva ou rebolo. Este diseño supuxo un avance sustancial nos movementos dos afiladores al deixar qu'el volante motriz actuara tamén como roda de desprazamento, tendo mao y empuxando a estrutura polas patas, al xeito d'un carretón. Pa evitar el desgaste, el volante defendíase, como neste caso, con úa lámina de ferro sobre a súa superficie de rodadura. Cuando el estao dos camíos nun deixaba, el afilador cargaba ás costas el carro.

Os afiladores andaban os lugares afilando navallas, cuiteiros, tiseiras e toda clas de ferramentas. Pa faerse notar e convocar á vecindá, faían suar mentres pasaban el xipro característico d'afilador ou chifra. Compartían a miudo el oficio d'afilador col de paraugüeiro, amañando as varillas rotas ou derramadas.

Máquina pa ondular ou enrizar el pelo

INVENTARIO

MECS07677

MATERIAL

Madera de faya e contrachapao

Metal

DIMENSIÓIS

Largura: 49 cm

Anchura: 47 cm

Altura: 81 cm

Aparato eléctrico pa ondular ou enrizar el pelo, fabricao pola empresa EVA ESPAÑOLA a mediaos del s. XX.

El pelo dividíase en gadellas que s'enrolaban individualmente sobre us bigudíos de madera, empapábanse con un líquido fixador, envolvíanse con un papel y al cabo cubríanse coas pinzas calentadas nos pivotes da máquina. El fabricante publicitábalo pa peluquerías de señoras e salóis de beleza como un aparato d'ondulación permanente con control termométrico. Este sistema deixaba controlar a temperatura das pinzas, manténdola estable y evitando as oscilacióis y os peligros das primeiras máquinas eléctricas de permanentes.

As ondas y os rizos nel pelo foron, boa parte del século pasao, úa seña de distinción, elegancia e de coñecemento da moda imperante. Antias da xeneralización dos sistemas eléctricos, usábase pa eso úas tenacías de ferro que se calentaban directamente al lume ou nun queimador d'alcohol.

Prancha de carbón e prancheira

INVENTARIO

MEGS01666 y MEGS08737

MATERIAL

Madera de faya
Ferro fundido

DIMENSIÓIS

MEGS01666 (Prancha)

Largura: 20 cm
Anchura: 11,5 cm
Altura: 21 cm

MEGS08737 (Prancheira)

Largura: 23 cm
Anchura: 12 cm
Altura: 4 cm

Prancha de ferro fundido fabricada pola Unión Cerrajera Mondragón, usada nas casas ou polos xastres e modistas pa quitar as enrugas dos tecidos. Consta d'un depósito de forma triangular unde se poín as brasas de leña ou carbón que botan a calor necesaria pa pranchar. Nel sou lao máis pequeno presenta un furao que, del xeito d'un tiro, ábrese e péchase con úa chapa circular que xira sobre un remache y unde figura sobresalindo a letra «C». Derriba del depósito sitúase úa tapadeira que s'encaxa ou separa con úa palanca e que remata nel extremo núa chimenea pá salida de fumo. Na tapa nótase sobresalindo el número «6», correspondente á talla da prancha, establecida en función da súa grandura e peso. Dispón d'úa asa de madeira pa manexala e debaxo d'ela hai úa lámina de latón cóncava qu'actuaba como barreira de protección das maos fronte á calor. A lámina presenta decoración en releve con motivos vexetales nos sous extremos e castelo e dragón enmarcaos nun óvalo flanquiado polas letras «C».

Vai acompañada d'úa prancheira ou parrilla pa pousar el utensilio mentres se traballa. Trátase d'úa peza de ferro triangular, con borde erguido dentado, tres pés y asa plana. A superficie presenta decoración calada de motivos vexetales, dúas chaves entrecruzadas y as letras «U», «C» y «M», identificativas da Unión Cerrajera Mondragón.

Cacharos de ferro esmaltao: tarteira, pucheiro, ola e cafeteira

INVENTARIO

MEGS00642, MEGS00515,
MEGS00355, MEGS00518

MATERIAL

Ferro fundido

Conxunto d'utensilios pa cocinar composto por tarteira, pucheiro, pota e cafeteira (d'esquerda a dereta e d'enriba a embaxo). Fabricadas en ferro fundido, todas as superficies atópanse esmaltadas, as esternas en color acolorazao y as internas en color agrisao con chiscuadas abrancazadas.

El acabao liso e brillante qu'el proceso d'esmaltao lle dá a estas produccióis fezo que foran conocidas popularmente como cacharos de porcelana. Máis aló del resultaó estético, el esmalte defendía el ferro de ferruxecer, facilitaba a limpeza e reducía a posibilidade de qu'os alimentos apegaran al cocinar, aumentando a perdurabilidade dos recipientes. A partir dos anos 50 del s. XX, coa produción industrial y el abaratamento de custos, convertíronse en imprescindibles nas cocías, en sustitución dos cacharos vellos de fabricación artesanal.

Cuando as pezas se derramaban, recurriáse a romedios caseiros p'amañar furadíos e golpes. Se el deterioro era máis grande, acudíase a os zurrulleiros ambulantes qu'alargaban a súa vida útil sustituíndo el fondo da peza con fragmentos reciclaos d'outras pezas esmaltadas, como pasa na cafeteira; ou puendo úa base nova de folla de lata, caso da pota, tantas veces amañada que perdéu búa parte del volume orixinal.

DIMENSÕES

MEGS00642 (Tarteira):

Diâmetro boca: 22,5 cm

Diâmetro base: 20,5 cm

Altura: 10 cm

Diâmetro cobertoira: 23 cm

Altura cobertoira: 5,5 cm

MEGS00518 (Pucheiro):

Diâmetro boca: 10 cm

Diâmetro base: 9 cm

Altura: 16 cm

Diâmetro cobertoira: 11 cm

Altura cobertoira: 6 cm

MEGS00355 (Ola):

Diâmetro boca: 17 cm

Diâmetro base: 17 cm

Altura: 11,5 cm

MEGS00515 (Cafeteira):

Diâmetro boca: 10 cm

Diâmetro base: 13 cm

Altura: 16,5 cm

Ola a presión

INVENTARIO

MEGS00703

MATERIAL

Ferro fundido

DIMENSIÓIS

Diámetro base: 18 cm

Diámetro boca: 16 cm

Altura: 17 cm

Diámetro cobertoira: 17 cm

Altura cobertoira: 13 cm

Recipiente de cocía de ferro fundido, de base plana, corpo globular con esmalte branco interior e dúas asas enfrentadas con agarradeiras de madeira. Dispón d'úa pechadura hermética con úa cobertoira provista d'úa regandixa pa encaxar úa xunta, que nun se conserva, y úa válvula de seguranza pola que botaba fóra el esceso de vapor e se regulaba a presión interior. Sobre a tapadeira sobresaen as letras «HISPANO» e debaixo, «PATENTE nº 83492». Na base, tamén sobresaíndo, «HISPANO», e debaixo «BILBAO».

Na inscrición da patente, solicitada en 1922 por Tomás Peire Cabaleiro, militar oscense destinao entoncias en Bilbao, descríbese como «una marmita u olla a cierre hermético para la cocción de alimentos, extracción de jugos, preparación de gelatinas y otros usos domésticos e industriales». Comenzóu a fabricarse en Vizcaya baxo a marca Hispano, destacando a súa publicidade a rapidez de cocción y a facilidade de limpeza gracias al sou esmalte interior.

A ola a presión nun ha ser habitual nas cocías da contornada hasta décadas despois, desque se xeneralizaron as cocías altas de leña (cocía económica) qu'acabaron sustituíndo ás cocías de lume baxo (lareira).

Sifón

INVENTARIO

MEGS16817

MATERIAL

Vidro

Metal

DIMENSIÓIS

Diámetro boca: 5 cm

Diámetro base: 10 cm

Diámetro máximo: 11,5 cm

Altura: 35 cm

Recipiente de vidro con base realzada e corpo cilíndrico recorrido nel tercio superior por úa raya colorada e cuberto por úa malla d'alambre de retícula romboidal. Nel pico ten un cabezal ou capucho metálico afixao á rosca, unde ta el tubo pá salida del líquido, regulao por úa chave, y un furao a rosca unde se mete a carga individual de gas coa que funcionaban este tipo de sifóis.

Nel boquil presenta us letreiros incisos enfrentaos: NO SE LLENA EL SIFON / ENCIMA DEL MARGEN COLORADO y ADMITESE EL GAS / LENTAMENTE Y AGITESE BIEN.

Os primeiros sifóis apareceron nas boticas como un produto melecieiro, pois pensábase qu'el auga carbonatada tía propiedades terapéuticas. El sou uso recreativo xeneralizao chegou nel s. XX, alcanzando tanta fama que cuasemente todas as cidades e lugares d'algún tamaño tían polo menos un fabricante local de gaseosas e sifóis.

Cafeteira

INVENTARIO

MECS16951

MATERIAL

Latón y aceiro cromo e niquelao

DIMENSIÓIS

Largura: 83 cm

Anchura: 56 cm

Altura: 76 cm

Máquina pa faer café de Cafeteras Omega, nome comercial da empresa Hijo de Rafael Urbe, radicada en Rentería (Guipúzcoa), que tuvo activa entre os anos 20 y os anos 70 del XX. Os sous productos foron úa referencia nel sector pola calidá dos materiais usaos, a elegancia dos diseños y a implementación d'algúas patentes que milloraron a súa funcionalidá. Alcanzaron úa gran difusión, hasta qu'as cafeteiras italianas empezaron a mandar nel mercao a partir da década dos 60.

Este modelo alimentábase indistintamente con electricidá ou con gasolina, lo que deixaba que seguira activo mentres había os cortes habituales de suministro eléctrico. Dispón d'un depósito lateral qu'almacena hasta dous litros de café pa servir coa cafeteira de mao nel caso de muita demanda. Ta coronada coa palabra «OMEGA», composta por pezas individuais de metal fundido. Nel corpo central presenta placa identificativa coa inscrición HIJO DE RAFAEL URBE / MARCA REGISTRADA / SISTEMA RUY PATENTADO / OMEGA / RENTERIA, unde «RUY» corresponde ás iniciais de Rafael Urbe Yriarte.

Instalóuse nel Café de Viladefondo, tamén conocido como Bar de Modesto, en Grandas de Salime, a últimos da década de 1940, dando servicio á comunidade y a traballadores del Salto de Salime, porque coincidiu coa súa construción.

Torrador de café

INVENTARIO

MECS14734

MATERIAL

Ferro fundido

DIMENSIÓIS

Largura: 92 cm

Anchura: 67 cm

Altura: 123 cm

Torrador de café manual pa uso en comercio. Consiste núa carcasa cilíndrica que ten nel extremo inferior un fornín al que s'accede por úa portía p'alimentalo e limpalo. Na súa embocadura frontal encáxase un tambor esférico que ten un veo. Remata nun capuchón con chiminea vertical pá salida de fumo. El conxunto vai montao derriba d'un carrín con dúas rodas que facilita desprazalo.

El café importábase al natural e torrábase antias de consumo. Anque había torradores de café con esta función e tamén se faía nas casas con úa tixela ou torrador doméstico, era frecuente que, como neste caso, a operación se facera nas tendas d'ultramarinos pá súa venta e tamén pa consumo nel propio local.

Os graos verdes de café metíanse nel tambor, que se faía virar manualmente derriba del lume del forno hasta ter un torrao uniforme. A presenza d'esta clase d'artiluxos nas tendas documéntase en España dende últimos del s. XIX hasta medios del s. XX, momento nel que se xeneraliza el café torrao industrial y envasao. Amecendo azucre na fase final del torrao conseguíase un café torrefacto que foi mui popular na postguerra.

Chuzos

INVENTARIO

MEGS07388, MEGS07389

MATERIAL

Ferro forxao

DIMENSIÓIS

MEGS007389

Largura: 33 cm

Anchura máxima: 8,5 cm

Gordura máxima: 4 cm

MEGS007388

Largura: 38 cm

Anchura máxima: 9,5 cm

Gordura máxima: 3,8 cm

Punta de lanza ou chuzo de ferro forxao, uso como ferramenta de caza. Entrambos exemplares proceden da contornada de Navia de Suarna (Lugo) e presentan características aparecidas: punta de ferro lanceolada con nervadura central e base tubular onde encaxa el mango de madeira. Os apéndices laterais deixaban frenar a carga, evitando a penetración excesiva da punta e valindo d'agarre pa qu'el animal nun se ceibara fácil d'ela.

Usábase pa cazar ou defenderse d'osos, lobos e xabariles. A súa finalidade era cargar contra el animal, axudándose del empuje del corpo, pa chantar a punta en algúa zona vital condo este s'achegaba. Na contornada, tiveron vixentes hasta as primeiras décadas del s. XX.

Este tipo de caza era a actividade colaborativa que precisaba que foran a cuantas persoas e combinábase a miúdo con outros medios como trampas ou cais. Os cazadores, ou ben velaban os pasos naturais dos animais ou ben guiábanlos hasta un recinto pechao (couso), rematándolos col chuzo desque comprobaban qu'a presa quedara sin saída.

Rateira

INVENTARIO

MECS07366

MATERIAL

Madera de castañoiro

DIMENSIÓIS

Largura base: 40 cm

Anchura: 18 cm

Altura: 43 cm

Trampa usada pa cazar ratos, de madeira de castañoiro e fabricación artesanal.

Ta formada por úa plataforma rectangular gorda que lle dá estabilidade al artiluxo. Nel centro da base ábrese un receptáculo rectangular unde encaxan dous vástagos verticais remataos por un traveseiro horizontal. Os vástagos valen de guía a un mazo rectangular pesao, sostido pol traveseiro superior y enlazao con úa corda a un disparador.

El funcionamento era mui sinxelo: nel centro del receptáculo puíase úa carnada, qu'al tocala el rato movía el disparador, soltando el contrapeso y estrapelando al animal, que quedaba pechao nel furao.

A pesar da súa traza rudimentaria, este tipo de trampas resultaban mui efectivas y eran habituales en casas, almacéis e bodegas. A defensa dos alimentos frente a os roedores era úa batalla diaria núas casas unde el piso de traba irregular y as portas mal axustadas favorecían a súa entrada.

Pizarra e pizarrín

INVENTARIO

MEGS06261 y MEGS19084

MATERIAL

Louxa e madeira de faya

DIMENSIÓIS

MEGS06261 (Pizarra)

Largura: 24 cm

Anchura: 17 cm

Gordura: 0,9 cm

MEGS19084 (Pizarrín)

Largura: 14 cm

Diámetro: 0,6 cm

Conxunto de tarecos escolares d'uso individual.

A pizarra é úa lámina rectangular, coas dúas superficies pulidas, enmarcada por listóis de madeira de faya d'esquinas arredondadas. Nún dos sous laos curtios, el marco presenta un furadín polo que se pasaba un cordel del que colgaba un trapo ou úa almuhadía que faía de borrador. Era frecuente qu'el nome del alumno ou alumna se fixera constar nel marco.

Vai acompañada d'un pizarrín, instrumento d'escritura consistente núa barría cilíndrica delgada y alargada, feito tamén de louxa. Ás veces, era el propio escolar quen los faía.

Nestas louxas practicábase a caligrafía, faíanse contas ou resolvíanse os exercicios qu'el maestro ou a maestra indicaban nel encerao da escola. Escribíanse polas dúas caras y al ser tan boas de borrar podían volverse usar de contino.

El avezo estendido entre el alumnao de cuspir na louxa pa facilitar el borrao col trapo, acabóu desaconse llando el sou uso por razóns d'hixene.

Carrilana

INVENTARIO

MECS06488

MATERIAL

Madera de castaño, carballo e pino; caucho e ferro

DIMENSIÓIS

Largura: 121 cm

Anchura: 75 cm

Altura: 50 cm

Xuguete infantil. Estrúctúrase derriba d'un bastidor rectangular sinxelo unde se dispón un asento de banco con respaldo recto, feito con trabas. As rodas, cuatro discos de madeira de feitura rústica con palmelóis de caucho, afíxanse a dous eixes rudimentarios. El eixe dianteiro é móbil e ta conectao, con úa barra vertical y úas cadeas, a un volante circular, deixando levar un control básico da dirección. Todo el conxunto presenta un aspecto mui basto, sin acabaos nin barniz, evidenciando úa fabricación artesanal unde s'usaron materiais refugaos e sistemas de fixación ben rudimentarios.

Este tipo de vehículos nun tían elementos de propulsión. Valíanse da costa d'un camín pa impulsarse por gravedá e pola inercia del sou propio peso. Nel recorrido iba collendo velocidá, dependendo da largura y a costa del trayecto.

Era un xogo colectivo nas calellas que daba pé a auténticas competicións. As carrilanas avezaban a amañarse nas casas, reutilizando os materiais dos que se dispuía. Os xuguetes de fábrica estandarizaos nun empezaron a faerse frecuentes hasta mui avanzaio el s. XX. Con variantes actualizadas e muito máis sofisticadas, as carreiras de carrilanas pasaron a ser úa cita de referencia en muitos lugares asturianos.

Tego e raseiro

INVENTARIO

MEGS05543 y MEGS05546

MATERIAL

Madera de castaño

DIMENSIÓIS

MEGS05543 (*Tego*):

Largura: 43 cm

Anchura: 20 cm

Altura: 16 cm

MEGS05546 (*Raseiro*):

Largura: 29 cm

Anchura: 21 cm

Altura: 8 cm

El tego era úa unidá tradicional de capacidá pa cereales y, a un tempo, el nome del recipiente usao pa conter el producto que s'iba medir.

Consiste nun caxón de madera de sección trapezoidal. Ún dos laos curtios ta entornao pa facilitar cargar el grao e nel oposto, recto, dispónse úa asa pa levalo e manexalo. Documentase en todo el occidente asturiano, aunque a súa capacidá variaba según as zonas. Nel concello de Grandas de Salime equivalía a us seis quilos de centén. Era tamén úa medida de superficie qu'identificaba el pedazo de terra labrada coa samente que contía.

Vai acompañao d'un raseiro, fabricao núa peza de madera rectangular con úa mozcadura en cada lao del perfil superior. Nel medio encáxase un mango de madera pa manexalo. A súa función era rasar el contido del recipiente. El raseiro corriase por derriba dos laos del tego, quitando el sobrante e tendo d'este xeito úa medida rasada. De xeito escepcional, neste exemplar, dentro da súa simplicidá, vese qu'hai úa intencionalidá artística, tanto nel sou diseño morfolóxico como na decoración sinxela d'arcos concéntricos incisos que recorren a súa superficie.

Galocha

INVENTARIO

MEGS05384

MATERIAL

Madera de bidueira

DIMENSIÓIS

Largura: 30 cm

Anchura: 11 cm

Altura: 12 cm

Calzao de madeira labrao todo núa peza. A boca é alta e pouco escotada, axeitada pa meter el pé con un calceto de la ou escarpín. Remata nun pico romo un pouco erguido. Na base ten dos talóis, ún nel calcaño y outro alargao nel tercio dianteiro, coa función d'erguer el calzao del tarrén, aislándolo da lama y a humedanza. Pa evitar el desgaste da madeira e facilitar el agarre, os tacos ferrábanse, defendéndolos con úa chapra de ferro anclada con cravos. Amecéronlle un apreixo de ferro apertando a empeña pa evitar que raxara col uso. Na tapa presenta úa decoración sinxela de laciformes incisos, típica d'este modelo.

Esta clase de calzao é característico d'áreas húmedas e deu pé a úa chea de variantes e denominacións distintas según as zonas (zocas, madreñas ou albarcas, entre outras). A galocha é a variante característica da contornada, presente tamén en puntos del oriente de Lugo e norte de León. El sou uso foi habitual hasta el último tercio del s. XX.

Os galocheiros recorrían os lugares ofrecendo os sous servizos ou traballaban nel sou taller por encargo. As máis das veces eran labradores qu'aprenderan el oficio na casa e desenvolvíanlo estacionalmente condo os labores da terra eran menos esixentes.

Nasa

INVENTARIO

MEGS07265

MATERIAL

Madera d'avellaneiro

DIMENSIÓIS

Largura: 81 cm

Boca maior: 48 x 28 cm

Diámetro menor: 8,5 cm

Aparello de pesca usao como trampa pá captura de truitas en regueiros. Ta feita con entrecillao de costelas d'avellaneira. Esta técnica, conocida tamén como cestería de madeira aberta, usa xótigas gordas de madeira que tein que cocerse e fenderse pa sacar tiras flexibles e resistentes. Desque tán acepilladas, as costelas entrecíllanse apertándolas hasta ter un tecido uniforme.

De perfil fusiforme, ten dúas bocas abertas, úa tubular de sección circular y outra, máis grande e con forma d'embudo elíptico, qu'actúa como entrada da presa. Nun ten os aros de madeira cos que s'avezaba a reforzar os bordes das bocas, que, neste caso, remátanse dobrando as tiras verticales máis anchas del tecido sobre a trama da parede.

A nasa botábase nel río, asegurándola con pedras ou con cordas, y orientando a boca máis grande pas zonas de paso habituales das truitas. Al embocar a nasa, os peixes quedaban atrapaos dentro, sin posibilidade de salida por causa da disposición cónica del embudo d'entrada.

Fisga

INVENTARIO

MEGS07258

MATERIAL

Ferro e madeira de castañoiro

DIMENSIÓIS

Largura: 48 cm

Anchura: 27 cm

Gordura: 5 cm

Diámetro mango: 4 cm

Largura mango: 104 cm

Largura total: 152 cm

Aparello de pesca usao pá captura de salmóis. Na contornada utilizóuse pá pesca dos exemplares que remontaban el Río Navia ou el sou afluente, el Augüeira, hasta qu'a construción das presas que balizan el vale del Navia, a mediaos del s. XX, acabóu coa súa presenza.

Compónse d'un mango largo de madeira unde se manga úa pala de ferro forxao de sete dentes. Cada dente remata núa punta dobrada p'atrás, aga a central, que ten dúas. Estos contrafilos actuaban como retén, evitando qu'a presa puidera ceibarse desque taba espetada.

A pala ta formada por dous corpos afixaos por un cravón de cabeza cuadrada remachao. El corpo central remata nun apéndiz tubular, destinao a meter el mango.

Un furao pasante nel extremo del mango deixa afixar úa corda que ten a finalidá de recuperar a fisga despóis de tirala.

El mellor momento pá pesca eran as noites de lúa chea, coincidindo col periodo de desove, cuando os salmóis subían pol augua superficial e quedaban espostos á captura.

Trobo

INVENTARIO

MECS18974

MATERIAL

Madera de castañoiro,
uz, corcho e louxa.

DIMENSIÓIS

Largura: 33,5 cm
Anchura: 29,5 cm
Altura: 51 cm

Recipiente cilíndrico, aberto pola base, destinao a guardar un enxame d'abellas, conocido como trobo. De madeira de castañoiro, alambres de ferro reforzan a súa estrutura. Pa defendelo del auga, pechábase con úa tapa de corcho (caldulla) e cubríase con úa louxa volada (cuberta) sobre a que se puía úa pedra de máis peso p'asegurala. Dentro ten cuatro paos (fustes), cruzaos por pares. El conxunto aséntase derriba d'outra louxa (soleira).

As colmeas de tronco foron as máis estendidas en Asturias, convivindo na contornada coas de paraza de sufreira. Pa faelas, escollíase un tronco foco ou col cerno degradao que facilitara el proceso de baleiralo. Puíanse cerca das casas ou nel monte, xuntándolos nus recintos de paredes de pedra de louxa, chamaos cortíos, que defendían os colmiales dos osos. Os emprazamentos escollíanse reparando en que tuveran aveiras del vento y a humedanza, con úa orientación solar favorable y achegaos a fontes de néctar y auga.

A apicultura desempeñou un papel fundamental na economía labradora tradicional. El mel destinábase al consumo, al uso melecieiro y al intercambio social como regalo ou xeito de gratitú, mentres qu'a cera, mui demandada pola Igresia, usábase na fabricación de velas ou comercializábase por cereiros ambulantes.

Fleme

INVENTARIO

MECS06830

MATERIAL

Aceiro e latón

DIMENSIÓIS (cerrado)

Largura: 8 cm

Anchura: 3 cm

Gordura: 1 cm

Lanceta de sangrías ou fleme composta por úa caixa de latón rectangular que guarda tres follas d'aceiro, provistas d'úa cuitela perpendicular en forma de lanceta de distinto calibre. As follas van ancladas al pasador da caixa, unde se meten como se fora úa navalla múltiple. Dúas das follas presentan a marca JOSEPH RODGERS / & SONS y a terceira Nº6 / NORFOLK ST / SHEFFIELD, acompañada en todos os casos da estrela y a cruz de malta, cruño rexistral da casa.

Fabricóuse en Sheffield (Inglaterra) por Joseph Rodgers & Sons. A empresa, fundada en 1724 por John Rodgers, establecéuse nel nº 6 Norfolk Street en 1780, unde permaneceu hasta últimos da década de 1920, fabricando baxo a firma Joseph Rodgers & Sons a partir de 1800. Especializada primeiro en cuitelos, foi diversificando a produción e documéntase como fabricante de flemes e lancetas dende el s. XIX.

A sangría foi un procedemento común nas contornadas rurais hasta as primeiras décadas del s. XX. Os veterinarios usaban os flemes facendo cortes rápidos e pouco fondos nel pelo ou as venas superficiais pa tratar cólicos, febre ou «escoso de sangue» nos animais de traballo. Usábase como tratamento estándar pa moitas dolencias e practicábase tanto de xeito profiláctico como terapéutico.

Candil

INVENTARIO

MEGS06578

MATERIAL

Folla de lata

DIMENSIÓIS

Anchura máxima: 9,5 cm

Altura: 18 cm

Altura col gancho: 25 cm

Utensilio p'alumar feito con láminas de folla de lata amecidas con soldadura d'estaño. Corpo formao por dúas pezas troncocónicas unidas pol sou diámetro menor. A inferior actúa como pé ou base y a superior é el depósito del combustible. Este dispón de dous accesos tubulares: ún, rematao nun boquil, guardaba e regulaba a mecha; el outro, provisto de tapa con asa, era a boca de carga pa encher e ventilar. Del depósito sale úa asa alta con perfil en L, provista d'un furao superior unde se mete un gancho de ferro que facilita tanto levalo como colgalo.

Como combustible usábase aceite vexetal ou queroseno y, en contornadas rurales, tamén saín ou unto animal derretido. A mecha, xeneralmente d'algodón ou lin, regulábase en altura pa controlar a intensidá da laparada.

Usábanse pá iluminación doméstica, postos derriba da súa base en mesas ou repisas, colgaos en puntos estratéxicos ou ben levaos na mao pa ir d'un sito a outro. Usáronse máis a últimos del s. XIX e nel primeiro tercio del s. XX, sendo substituídos progresivamente polas lámparas de carburo e butano e, máis tarde, pola electricidá. En ámbitos rurales d'electrificación tardía, como el concello de Grandas de Salime, el sou uso residual duróu hasta as décadas de 1950 e 1960.

Molín

INVENTARIO

MEGS05099

MATERIAL

Madera de castañoiro, pedra

DIMENSIÓIS

Largura: 150 cm

Anchura: 139 cm

Altura: 176 cm

Molín hidráulico farineiro. El mecanismo de molenda ta integrao por úa mola inferior fixa (soleira), máis gorda, y úa mola superior xiratoria (volandeira), unidas al árbol de transmisión da roda hidráulica (rodezn) que, situada debaixo del nivel das molas, trasfire el movemento á mola d'enriba al puxala el auga.

Derriba das molas ta a moxega, caxa de madeira en forma de pirámide envorcada unde se bota el cereal. El grao baxa pas molas por úa canaleta regulada por dúas varias de madeira, úa p'axustar en altura y outra (tarabela) que, al dar coas irregularidades da superficie da mola volandeira al moverse, dálle á canaleta úa vibración seguida. D'este xeito garantízase úa alimentación continua y acompasada del cereal.

El dispositivo das molas y a moxega ta metido nun caxón de madeira de castañoiro, con ensamblaxe de carpintería tradicional y acceso frontal. Este zarramento quita de que salía a faría e defende el conxunto del polvo y a acción dos ratos. Dispón d'un caxón alargao delante pa guardar a faría molida.

El molín constituía un punto d'encontro de referencia pas comunidades labradoras, desempeñando un papel central na vida de cadaldía e nas relacións sociales entre vecíos e vecías.

Torno de media volta

INVENTARIO

MECS04943

MATERIAL

Madera de carballo,
castaño e bidueira
Ferro

DIMENSIÓIS

Largura: 148 cm
Anchura: 96 cm
Altura: 120 cm
Largura vara: 450 cm
Diámetro vara: 5 cm

Inxenio pa torniar que chegou a ter ben puxanza nel suroccidente d'Asturias. Os artesanos que lo usaban (torneiros, cunqueiros ou tixileiros, según as zonas) recorrían os lugares faendo os cacharros das casas, qu'eran, cuase dafeito, de madeira.

Consiste nun cabaleta con mesa con úa abertura larga e dous pés, ún d'elos alargao pa levar un pincho de ferro. Enfrente d'este dispónse un segundo pincho, cravao núa peza móbil posta na abertura da mesa. Entre os dous ta a rebola ou forma, cilindro de madeira provisto nún dos sous extremos d'algús pinchos de ferro unde se crava a madeira, desbastada primeiro.

El movemento prodúcese al dar a os pedales, unidos por úa correa a úa vara flexible qu'actúa de resorte. Al pisar, a correa, enrolada na rebola, transmite a viradura alterna á peza. El artesano podía axustar el recorrido da viradura hasta media volta, cousa que lle deixaba traballar cada metá por separao y obter formas como xarras con pico y asa núa sola peza. Úa vara curva con mozcaduras, el pao del torno, facilitaba fincar a legra e controlar el ángulo de corte al torneiro, que traballaba fincao nel pao d'atrás.

Este torno fabricóuse nel Museo na década de 1990 a partir das indicacións de José María Muiña (1920-2012), torneiro del concello de Grandas de Salime qu'exercéu intermitentemente hasta 1955.

Trobo de colar e dala

INVENTARIO

MEGS00206 y MEGS19086

MATERIAL

Madera de castaño, pizarra

DIMENSIÓIS

MEGS00206 (Trobo):

Diámetro boca: 61 cm

Altura: 62 cm

MEGS19086 (Dala):

Largura: 84 cm

Anchura: 66 cm

Altura: 7 cm

Tronco de castañoiro foco (trobo) usao como coladeiro pa branquiar e desinfectar a roupa branca. Póusase derriba d'úa pedra redonda labrada en louxa (dala), con rebaxe central e pizpiñeiro pa desaugar. El conxunto atópase encaxao nun fornelo na lareira, ubicación preferente por tar achegao al lume necesario pa este labor, feito polas mulleres da casa, preferentemente na primavera y outono.

Pa faer a bogada métese a roupa mollada, cúbrese a boca del trobo con úa tela basta e tupida (sinceiro) e derriba ponse sinza de leña sobre a que se verque auga quente. El auga desfái el sal de potasio da sinza, orixinando úa solución alcalina conocida como lexía de sinza. Al decantar pal fondo, trasforma a grasa das pezas en xabón soluble, resultando un axente branquiador e desinfectante natural. El líquido colao recollíase nun recipiente posto debaxo del pizpiñeiro da dala e volvía calentarse repetindo a operación. El número aconsellao de repeticións varía según as zonas, pero sempre aumentando progresivamente a temperatura del auga. En Grandas de Salime recóllese a fórmula: «tres tempradías, tres calentías e tres ferventías». A roupa deixábase repousar e despóis lavábase y aclariábase nel río ou nel lavadoiro.

Pote

INVENTARIO

MEGS00505

MATERIAL

Ferro fundido

DIMENSIÓIS

Diámetro boca: 37 cm

Diámetro fondo: 34 cm

Altura: 34 cm

Altura asa: 22 cm

Recipiente de cocía de ferro fundido, con corpo cilíndrico qu'engorda nel borde e base de perfil exterior cóncavo. Presenta dúas asas verticais enfrentadas nas que se mete un aro basculante pa colgalo da garmalleira, cadea de ferro regulable en altura, qu'á súa vez áncrase a un guindaste, armazón de madeira en forma de L que vira horizontalmente, achegando ou arredando el pote del lume según seña necesario. Dispón de tres pés pá súa estabilidá desque se quita del lume. Ten dúas marcas sobresalindo: úa na parede col letreiro J. FRANCO / SANTIAGO / 16 y outra na cobertoira col número «16». Fabricóuse por Fundiciones Franco, empresa radicada en Santiago (A Coruña) activa entre 1927 e 1988, destacando entre as súas produccióis os potes, olas e marmitas.

Os utensilios de ferro fundido entraron nas cocías a partir del s. XIX, substituíndo al instrumental de ferro forxao ou cobre, menos resistente. El pote asóciase de xeito directo á cocía de lume baxo (lareira). Era a pota unde se faía el potaxe diario que constituía a base da alimentación familiar. A súa desaparición vai ligada á instalación nas casas das cocías altas de leña ou carbón, que na contornada nun se completa hasta os anos 50-60 del s. XX, mantendo un uso residual hasta a actualidá en labores específicos como a matanza.

Trilladeira

INVENTARIO

MEGS00261

MATERIAL

Madera d'umeiro

DIMENSIÓIS

Diámetro boca: 42 cm

Diámetro base: 18 cm

Altura: 13 cm

Diámetro taco: 9,5 cm

Recipiente de madera d'umeiro que formaba parte del reportorio tradicional dos torneiros que traballaban nel torno de media volta, dispositivo col que se faían os máis dos cacharros de mesa e cocía da familia labradora, que na contornada eran, cuase namáis, de madeira. Consiste núa fonte de paredes oblicuas esvasadas e base plana. El interior nun se baleiróu del todo, deixando nel medio un taco cilíndrico ancho.

A trilladeira ou riladeira era úa peza habitual nos cacharros da casa. Usábase como traba de cortar ou picar, sobre todo nel tempo da matanza. El taco central valía d'apoyo pa os productos qu'había que partir, hortalizas e carne sobre todo, qu'iban caendo dentro del recipiente. Ás veces, as mulleres, encargadas d'estos labores, puíanlo nel colo, usándolo como mesa d'apoyo mentres cortaban.

El exemplar presenta marcas d'uso evidentes. A importancia que se daba a estas pezas y a dificultá pa conseguilas, faía que, ben veces, como pasa neste caso, a súa vida útil s'alargara todo el posible amañando as rachaduras con lañas.

Prensa manual pa pasta

INVENTARIO

MEGS00565

MATERIAL

Madera de castaño e ferro

DIMENSIÓIS

Largura: 106

Anchura: 45 cm

Altura: 104 cm

Prensa manual de fuso, de ferro fundido, pá elaboración de pasta. Consta d'un veo horizontal unde s'encaxa un tornillo roscao vertical d'aceiro que nel extremo d'embaxo ten úa placa ou émbolo de presión. El fuso enróscase núa torca con dous brazos curvos, afixaos con pernos a un corpo cilíndrico foco. Cunta con úa platina furada p'ancrlala a un banco ou cabaleta; anque, neste caso, embutíuse el cilindro nel banco, deixando a prensa fixa.

A masa metíase nel foco e calcábase dándolle al veo hasta salir por estrusión pola parte d'embaxo en forma de fideo, con un gordor que variaba según el calibre del disco furao que se puese na base interior del cilindro. Este exemplar conserva tres discos, qu'ún d'elos deixaba faer pasta foca (macarróis). A pasta cortábase del largo que se quería e puíase a enxugar derriba de varas, lo que deixaba conser-vala muito tempo.

Procede d'úa casa de Grandas de Salime, unde s'usóu a últimos da década de 1940. El máis habitual é qu'esta clase de prensa la usaran fideleiros, artesanos especializaos, frecuentes hasta os anos cincuenta del s. XX, que faían nas súas casas pasta a demanda coa faría que levaba cada cliente ou, máis habitualmente, desprazábanse por mer-caos e lugares.

Telar de lizo baxo

INVENTARIO

MECS00915

MATERIAL

Madera de castaño e boxe;
bambú, algodón e la

DIMENSIÓIS

Largura: 178
Anchura: 162 cm
Altura: 185 cm

Telar de lizo baxo e pedales, modelo documentao dende el s. XII e mui difundido en Europa. Con él pódense faer tecidos combinando úa serie de fillos dispostos en sentido lonxitudinal (urdime), con outros trasversales (trama). Procede de Tremao, concello d'Ayande (Asturias), unde s'usou hasta 1958. Consta d'un armazón cuadrangular de madeira de castaño, con cuatro montantes verticales armaos con largueiros horizontales. Entre os soportes traseiros instálase úa peza rotatoria (enxulio d'urdime) sobre a que s'enrola a urdime. Dispón de dous lizos de malla d'algodón unidos a os pedales con un sistema de poleas e cordas. Os fillos da urdime fainse pasar polos lizos e polas rendixas del peine. Al dar a os pedales, os lizos suben ou baxan de xeito alterno, separando os fillos da urdime y amañando un espacio ou calada por unde se mete a lanzadeira col filo da trama. Despóis de cada pasada, el tecido apértase col peine.

Como materia prima usábase la d'ovella, lin labrao localmente, algodón adquirido en madeixas ou tiras de trapos de roupa en desuso. Con este sistema faíanse sabas, pezas de tela pá confección de pezas e, singularmente, cobertores de ben complexidá técnica e decorativa.

A tecedora avezaba a ser úa artesana que traballaba na súa casa por encargo, con materiais levaos polos propios clientes.

Roca e fuso de mao

INVENTARIO

MEGS18972 y MEGS18973

MATERIAL

Madera de castañoiro
(roca) e de faya (fuso)

DIMENSIÓIS

MEGS18972 (roca)

Largura: 93
Gordura máxima: 4 cm
Diámetro vara: 1,8 cm

MEGS18973 (fuso)

Largura: 36
Anchura máxima: 7 cm

Instrumental pa filar lin ou la.

A roca é úa vara delgada tallada núa sola peza de madeira de castañoiro. Presenta sección circular nel sector inferior, hasta chegar a un roquil en forma de bulbo, collendo por derriba d'este úa sección cuadrangular que remata nun apéndiz troncocónico. Ta mui decorao, con motivos cruciformes e calaos na parte superior e con úa sucesión de frisos con retículas triangulares, motivos vexetales e xeométricos, na inferior.

El fuso consiste núa vara cónica torniada en madeira de faya, que ten nel extremo superior úa sésiga en espiral. Nel extremo oposto encáxase úa roda discoidal decorada con riscos concéntricos esternos.

A filadora tía mao da roca apertándola con un brazo contra el costao ou fincándola verticalmente na cintura. Metía nel roquil el vélaro de la ou lin, del qu'iba sacando as frebas con úa mao, mentres col outra las retorecía y enrolaba nel fuso, faéndolo virar.

A roca y el fuso deixaban ás mulleres traballar en cualqueira momento e sito levando os tarecos. A miudo, sobre todo nel inverno, el filar valía d'escusa pal encontro social, en reunións improvisadas (polavilas) al pé da lareira.

Calentacamas

INVENTARIO

MECS01310

MATERIAL

Latón

DIMENSIÓIS

Largura: 34,5 cm

Diámetro: 9 cm

Recipiente cilíndrico de base plana e boca estreta con tapón roscao, fabricao en latón ensamblao con soldadura d'estaño. Enchíase con auga quente, envolvíase nun pano e faíase pasar entre as sabas pa calentalas, deixándola dentro da cama pa que caleceran os pés al deitarse.

As únicas fontes de calor da casa labradora eran a lareira y a calor que botaban os animais gardaos nas cortes del piso d'embaxo, que subía por entre as trabas de madeira del piso. Dende esos focos, a calor repartíase por toda a casa, reservándose os braseiros pa calentar as estancias das casas máis acomodadas.

Ás veces, algú das familias máis humildes durmían na cocía nas noites máis frías d'inverno ou botaban mao de distintos dispositivos pa trempar as camas. Este modelo de calentacamas usóuse nas primeiras décadas del s. XX, anque el sou custo limitaba a difusión. El máis habitual era recurrir a solucións domésticas, como reutilizar botellas de vidro con auga quente ou ladrillos calentaos al lume ou nel forno. Os calentacamas caseiros duraron na contornada hasta mui avanzaio el s. XX, sendo cambios pouquín a pouco polas bolsas de caucho con funda de feltro de fabricación industrial, hasta qu'el acceso á enerxía eléctrica y a instalación de sistemas de calefacción pueron fin a estas prácticas.

Silla retrete ou Dompedro

INVENTARIO

MEGS01292

MATERIAL

Madera de nogueira

DIMENSIÓIS

Largura: 57 cm

Anchura: 57 cm

Altura: 96 cm

Moble con forma de silla, deseño pa puer un orinal. Presenta un respaldo cóncavo calao, atravesao por un travesero de perfil ondulado. Os brazos, remataos en volutas, fíncanse sobre barrotes torniaos. Nel asento, de pranta cuadrangular, ábrese un furao central que dispoñía orixinalmente d'úa tapadeira que nun se conserva. El conxunto tense derriba de cuatro patas, de sección rectangular as traseiras e torniadas as dianteiras. A parte d'embaxo péchase nun compartimento con porta lateral, por unde se mete e saca el orinal.

Os primeiros habitáculos destinaos especificamente a guardar retretes empezaron a introducirse a últimos del s. XIX, pechando pa este uso el extremo dos corredores das casas. Nun ha ser hasta avanza el s. XX cuando a chegada del auga corrente deixe instalar baños propiamente ditos. Hasta entoncias, el máis habitual era botar mao dos hortos ou as cortes e puer un orinal xunto á cama pa os usos nocturnos. Esta clase de moble, conocido popularmente como *dompedro*, quedaba reservao pas familias máis ricas. Nas súas formulacións variadas, avezaban a faerse con madeira nobre y acabaos cuidaos, pois formaban parte del mobiliario visible dos cuartos principais da casa.

Colcha

INVENTARIO

MEGS00807

MATERIAL

La y algodón

DIMENSIÓIS

Largura: 212 cm

Anchura: 165 cm

Colcha ou cobertor pa tapar a cama feita en telar de lizo baxo pola tecedora Delfina Méndez (Nogueiróu, Grandas de Salime). Ta composta por dúas pezas cosidas entre elas pol rovés. Sobre a urdime d'algodón desenvólvese úa trama de la de cores, elaborada coa chamada técnica de felpa, gurullo ou sacao a dido, que fai posible faer motivos que sobresalian. El perímetro da colcha ta recorrido por úa orla colorada qu'enmarca a composición decorativa. A continuación, desenvólvese úa greca que combina motivos xeométricos e vexetales en tonos ocre, colorao e verde. Na parte central, un gran rectángulo azul, con motivos florales en tonos colorao, azul, marelo e verde nas cuatro esquinas, enmarca un letreiro coas iniciais MC, correspondentes á súa propietaria, Manuela Cancio, tecidas en colorao. Fóra del embozo, remata as veiras con tiras de madroños, alternando os cores usaos na trama.

Ademáis del sou carácter funcional evidente como abrigo na cama, estas colchas eran un obxecto de valía y un elemento de prestixio social. A súa decoración tan chamadeira y a complexidá técnica esixía das tecedoras muita maña e botar muito tempo. A súa adquisición supoñía un desembolso importante pas familias, que ben veces puían a materia prima. Formaban parte habitualmente del axuar de boda da novia.

Ran

INVENTARIO

MECS01516

MATERIAL

Madera de castañoiro

DIMENSIÓIS

Largura: 94 cm

Anchura: 42 cm

Altura: 51 cm

Ran ou berzo de madeira de castañoiro, procedente da Fornaza (Grandas de Salime), unde s'usóu na primeira metá del século XX.

Consiste núa estrutura rectangular con fondo de trabas. Dispón de cabeceiro e pé rectangulares con panel central fundido enmarcao por listóis, sendo el cabeceiro de máis altura. Os traveseiros laterales presentan úa decoración calada de series de círculos secantes, enmarcadas por bandas de triángulos lanceolaos, tamén calaos. El conxunto asenta, nos sous laos curtios, sobre us traveseiros con forma de media lúa, que constituyen el balancín.

Estos rais avezaban a ter furaos, substituídos neste caso polos calaos del friso superior das pezas laterales, polos que se metía úa corda ou cinta pa qu'el neno nun se destapara y, a un tempo, quitar de que puidera escapar cuando nun había naide al sou cargo. Nas casas unde eran muita casarada, eran un moble imprescindible, porque garantizaban a seguranza dos nenos e das nenas mentres as madres seguían faendo os sous labores de cadaldía.

Xugo

INVENTARIO

MEGS01704

MATERIAL

Madera d'umeiro

DIMENSIÓIS

Largura: 121 cm

Altura: 43 cm

Grosor: 5 cm

Xugo misto que deixaba xoncer un res bovino y outro equino.

Ten úa parte ríxida, consistente nun eixe lonxitudinal de sección rectangular provisto de dous resaltes (castelos) tallaos na cara superior, qu'actúan de tope pa quitar de que se mova a dobra, unde encaxa a lata del arao ou a cabezualla del carro. Nel sou extremo dereto presenta úa camela tallada, con resaltes inferiores pal apoio lateral dos cornos (orelleiras), úa sésiga superior (sogueiro) pá fixación da soga y un remate ou tope exterior (cabeiro).

Nel extremo oposto ensamblóuse un armazón articulao que fai de cabezada e con un arco exterior que s'abre con un perno, pa meter y axustar el pescozo del cabalo.

A peza combina un sistema de xugo cornal simple pal bovino con un armazón tipo cabezada móbil pal equino, deixando xoncer animais de distinta especie que traballaban emparexaos. Os xugos mistos eran un recurso del que botaban mao as familias que nun podían permitirse dispuer de dúas vacas ou dous bois como animais de tiro. Anque se documentan abondo a miudo, a solución articulada del lao del cabalo que presenta este exemplar resulta inusual, pois el máis habitual era usar un xugo al pescozo. A súa estrutura móbil convirte esta peza nun exemplo singular dentro da tipoloxía de xugos mistos del noroeste peninsular.

Baño de salar

INVENTARIO

MEGS03246

MATERIAL

Madera de castañoiro

DIMENSIÓIS

Largura: 332 cm

Altura: 85 cm

Altura: 63 cm

Recipiente pa salar a carne, obtido baleirando e escavando núa sola peza de madeira de castañoiro. Ten forma rectangular, col fondo un pouco cóncavo e remata os laos cortos con cadasúa agarradeira plana de sección rectangular.

A matanza faíase nos meses fríos d'inverno e supuía un motivo d'encontro, festexo e traballo colaborativo de vecíos e vecías. El gocho dáballes ás familias labradoras el compoñente proteico básico pa todo el ano. As partes destinadas á elaboración d'embutidos picábanse, adobábanse e, desque taban embutidas, sometíanse a un proceso de curao y afumao derriba da lareira. Outras pezas, como xamóis, toucíos, lacóis, cachola e solá, metíanse nesta clase de recipientes, entre tongas gordas de sal, 15 ou 20 días. Os produtos elaboraos almacenábanse colgaos en horros, paneras ou nas bodegas, al aveiro dos roedores y en condicións axeitadas pá súa conservación.

Este exemplar de baño de salar, procedente de Casa Martínez (Grandas de Salime), presenta úas dimensións especialmente destacadas, propias das casas que pola súa capacidade económica podían permitirse a matanza d'us cuantos animais. Según el testimonio del sou amo, chegaba a levar a carne de cinco gochos y úa vaca, animal que namáis se sacrificaba pa consumo nas casas de máis rango.

Alquitara

INVENTARIO

MEGS03247

MATERIAL

Cobre

DIMENSIÓIS

Altura: 122 cm

Diámetro máximo: 50 cm

Alquitara de cobre martelao pá obtención d'augardente ou país, composta por caldeira e capucho. A caldeira ou pote, de perfil piriforme, base cóncava e dúas asas afixadas con remaches, ta fabricada a partir de dúas pezas unidas por soldadura d'estaño. Á peza superior sóldase un pescozo recto, un pouquín esvasao. El capucho actúa como depósito de refrixeración e consiste nun recipiente troncocónico provisto d'un pé fusiforme alto e foco, qu'encaxa nel pescozo da caldeira. Dentro presenta un resalte semiesférico, a copa, qu'actúa como condensador. Dispón de dúas asas remachadas e tres bocas, úa pá saída del destilao e dúas pá entrada e saída del auga. Os remaches de cobre estaño, visibles sobre a superficie da caldeira, evidencian reparacións seguidas. El conxunto ponse derriba d'úas estrepias de ferro forxao.

Pá destilación, a caldeira cárgase col bullo ou magalla das uvas, disposto sobre úa cama de palla pa evitar qu'apegue. Al darlle calor e fervero, os vapores suben hasta a copa e condénsanse por acción del auga fría circulante nel capucho. El líquido destilao canalízase pa fóra al través del canuto de saída. Tratábase d'úa produción d'ámbito doméstico, compartíndose a miudo úa mesma alquitara entre máis d'úa familia.

Canada

INVENTARIO

MEGS02436

MATERIAL

Madera de carballo

DIMENSIÓIS

Altura: 30 cm

Diámetro boca: 10 cm

Diámetro fondo: 16 cm

Recipiente de madera torniada de base cha, corpo tronco-cónico e borde indiferenciao un pouquín envasao. Dispón d'úa asa con perfil en C, qu'ocupa máis ou menos dous tercios da altura da peza e remata nun resalte pequeno, a xeito d'apéndiz, pa facilitar el manexo. Oposto al asa presenta un pizpiñeiro amplo. Na parede desenvólvese úa decoración sinxela consistente en tres bandas de rayas dobres horizontales paralelas, incisas al torniala.

Ta feita núa sola peza de madeira de castaño nun torno de media volta, dispositivo que deixaba al artesano torniar primeiro media superficie e despóis el outra media, evitando así ter qu'amecerlle despóis asa e pizpiñeiro.

Forma parte dos cacharros tradicionais das casas labradoras del occidente asturiano, unde s'usaba pa servir viño y, a un tempo, como unidá de medida. Chámase canada tanto el recipiente como a cantidá que levaba, equivalente nel partido de Grandas de Salime, en 1852, a 4,56 litros.

A últimos del s. XIX, el cultivo da viña, introducido en Asturias na Edá Media, atopábase circunscrito al occidente da rexón. El viño, bebida preferente na contornada, faíase nas propias casas pa consumo familiar ou pá súa venta local.

Incre

INVENTARIO

MEGS03064

MATERIAL

Aceiro, madeira de carballo (cepo)

DIMENSIÓIS

Largura: 67 cm

Anchura: 21 cm

Altura: 25 cm

Incre de ferreiro consistente núa peza d'aceiro fundido integrada por tres sectores morfolóxicamente diferentes. A parte central é un prisma rectangular con reborde superior e base plana ampla con escotaduras. A entrambos laos del prisma, e sin solución de continuidade, proyéctanse dous picos opostos: ún de perfil cónico, destinao a traballos de curvao, y outro d'arista viva e perfil piramidal, usao pa cortes e dobrece angulares. Dispón d'un furao de sección circular pa labores de punzao, situao na intersección entre a cara de traballo y el extremo piramidal. Un segundo furao cuadrangular, destinao a encaxar útiles auxiliares como a talladeira, ta cerca del pico cónico. Vai afixao a úa peza de madeira de carballo (cepo) que lo ergue a úa altura axeitada pa traballar.

Nel corpo central presenta un resalte rectangular coa frase a punzón YUNTADE / Nº 7010 / Kgs 90 / ANO 1947, inscrita nun letreiro rectangular.

A industria del ferro foi un sector puxante nel occidente d'Asturias hasta as primeiras décadas del s. XX, con presencia destacada de ferrerías pa transformar el mineral; mazos pa estirar y espalmar el ferro e forxas unde se faía ou amañaba úa variedá grande d'obxetos. A incre era úa ferramenta básica na forxa, valindo al ferreiro como soporte pa dar forma col martelo al metal calentao primeiro.

Roda de carro

INVENTARIO

MEGS03039

MATERIAL

Ferro, madeira de carballo

DIMENSIÓIS

Diámetro: 93 cm

Gordura: 12 cm

Roda de carro composta por dúas pezas semicirculares de madeira (*cambas*) qu'amañan a circunferencia y un trave-seiro diametral (*miolo*), provisto d'un furao pasante rectangular nel medio pa encaxar el eixe del carro. Os tres elementos ensámblanse con espigas embutidas na madeira (*rellos*). Sobre as cambas dispóinse dúas series concéntricas de platinas ou cintas de ferro, afixadas con cravos pasantes remachaos (*agullas*), qu'evitan qu'a madeira abra. El miolo aparece tamén reforzado por dúas platinas nas zonas d'unión coas cambas e cadaúa abrazadeira a entrambos laos del furao central. A superficie de rodadura compónla úa serie seguida de cravos grandóis da cabeza cuadrada, afixaos sobre úa cinta de ferro (*palmela*), composta neste caso por dúas tiras diferenciadas.

Esta tipoloxía de roda foi a predominante en Grandas de Salime e concellos vecíos hasta que, a partir da década de 1920, a rodadura con cravos foi cambiándose por modelos con cinta continua (*palmelón*). As rodas eran a parte máis costosa e de máis complexidá técnica del carro. A súa elaboración precisaba especialización e pericia, requirindo coñecementos de carpintería e de ferrería, polo qu'artesanos d'entrambas especialidades avezaban a traballar xuntos nos talleres de fabricación.

Pica del toxo

INVENTARIO

MECS04848

MATERIAL

Ferro, madeira de castañoiro

DIMENSIÓIS

Largura: 104 cm

Anchura: 60 cm

Altura: 80 cm

Artiluxo destinao a picar os gromos de toxo manso, que s'usaba como forraxe p'alimentar os cabalos. Compónse d'úa estrutura erguida derriba de tres patas, con un travesero superior de perfil curvo unde se fezo úa rendixa pa qu'entre úa cuitela de ferro con forma de media lúa, qu'actúa como cizalla. A folla vai anclada nún dos extremos con un perno de ferro sobre el que xira, e nel extremo oposto ten un mango largo de ferro con agarradeira de madeira pa movela a mao. Na parte posterior, a estrutura incorpora un caxón entornao unde se pon el toxo. Pa empuxalo contra a cuitela usábase úa peza de madeira elíptica con dentes de madeira (carda), provista d'úa asa que deixaba manexalo evitando el contacto coas espías.

El toxo desempeñóu un papel esencial na economía labradora nel occidente d'Asturias e Galicia. Collíase nos montes comunales, unde se cortaba e se deixaba gromar, ás veces en alternancia col cereal labrao nel monte col sistema de roza ou cavada. Os toxos picaos valían como forraxe, sobre todo pa os cabalos, e pa mulir a corte, producindo un cuito mui apreciao como abono. Tamén s'usaba seco como leña pá lareira y el forno de pan.

Bibliografía

- Benegasi Carmona, A. y Vivas Martín, M. (2018): «La técnica de la sangría y la ballestilla de albéitar», *Badajoz Veterinaria*, 13, 52–57. Badajoz.
- Cobo Arias, F., Cores Ramsaud, M. y Zarracina Valcarce, M. (s. f.): «El corredor en las casas asturianas», *Narria. Revista de artes y tradiciones populares*, 33, 4–12. Madrid
- Cruz Sayavera, S. (2016): «El sistema educativo durante el franquismo: las leyes de 1945 y 1970», *Revista Aequitas. Estudios sobre Historia, Derecho e Instituciones*, 8, 35–62. Madrid.
- Établissements Lauzanne (1921): *Installations complètes d'usines de torréfaction et magasins d'alimentation: Torréfacteurs, mélangeurs, concasseurs, moulins...* Fascicule n° 1. Paris.
- Fanjul Mosteirín, J. A., Rodríguez del Cueto, F. y Expósito Mangas, D. (2024): *La cestería en Asturias: Una técnica milenaria*. Gijón.
- Fernández Canteli, A. (1987): *La madreña: tipología y distribución en el noroeste español*. Oviedo.
- Fernández Fernández, R. (2012): «Vestigios del empleo del coladero para el blanqueo de los hilos y tejidos de lino o de cáñamo en la Cantabria meridional», *Altamira*, 83, 171–199. Santander.
- García Flórez, M. C. (1997): «Los telares de bajo lizo en Pontevedra. Un telar de bajo lizo en funcionamiento en Zobra», *Narria. Revista de estudios de artes y tradiciones populares*, 77–78, 24–28. Madrid.
- González Formoso, E. (2020): «Una casa de la Galicia rural del siglo XX. Etnoarqueología de los espacios del hogar y sus usos», *Arqueología y Territorio*, 17, 189–202. Granada.
- Graña García, A. (1985): *La tornería en el occidente asturiano*. Oviedo.
- Graña García, A. y Naveiras Escanlar, J. M. (1984): *Museo Etnográfico de Grandas de Salime: guía del visitante*. Grandas de Salime.
- Insausti Urigoitia, J. L. (1996): «Oreretako industria gogoratzuz», *Oarso*, 167–171. Errenteria.
- López Álvarez, J. (1994): *Las abejas, la miel y la cera en la sociedad tradicional asturiana*. Oviedo.
- López Álvarez, J. (Coord. técnico) (2005): *Los asturianos en la cocina. La vida doméstica en Asturias, 1800–1965. Catálogo de la exposición*. Xixón.
- López Álvarez, J. (Coord. técnico) (2022): *El amor a lo bello. Arte rural en Asturias, 1780–1980. Catálogo de la exposición*. Xixón.
- López Álvarez, J. y Graña García, A. (1998): *Ferrerías, mazos y fraguas en Asturias: documentación para el estudio de la industria tradicional del hierro en el occidente de Asturias*. Oviedo.
- López Álvarez, J. y Pérez Morán, E. (Coord.) (2021): *La cestería en Asturias. Una técnica milenaria 100% ecológica. Catálogo de la exposición*. Xixón.
- López Álvarez, J. y Timón Tiemblo, M. P. (1993): *El llinu y la llana. La industria textil en la sociedad tradicional asturiana*. Gijón.
- Malingre Rodríguez, M. (2023): «Pote. Modelo n.º 5», *Peza do Mes. Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense*, abril 2023. Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense. <https://musarquourense.xunta.gal/gl/difusion/peza-do-mes/pote-modelo-no5>
- Martín Criado, A. (2002): «Yugos cornales de Castilla y León. Estudio tipológico», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 57(2), 41–78. Madrid.
- Morís Menéndez-Valdés, G. (1995): «Ingenios hidráulicos históricos: molinos, batanes y ferrerías», *Ingeniería del Agua*, 2(4), 25–41. Oviedo.

- Morís Menéndez-Valdés, G. (2001): *Ingenios hidráulicos históricos: molinos, batanes y ferrerías*. Colegio Oficial de Ingenieros Industriales de Asturias y León. Oviedo.
- Museo de Bellas Artes de Asturias (1992): *Arte popular: Las colchas astur-galaicas*. Material didáctico vinculado a exposición. Oviedo
- Naveiras Escanlar, J.M. (2009): «A roda de afilar», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 28 de agosto de 2009. <https://josenaveiras.blogspot.com/2009/08/roda-de-afilar.html>.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2009): «Hoy: Permanente estética», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 3 de diciembre de 2009. <https://josenaveiras.blogspot.com/2009/12/hoy-permanente-estetica.html>.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2009): «Calefactores envases», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 15 de diciembre de 2009. <https://josenaveiras.blogspot.com/2009/12/calefactores-envases.html>.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2009): «Retrete», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 26 de diciembre de 2009. <https://josenaveiras.blogspot.com/2009/12/retrete.html>.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2010): «Cuento de chuzos», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 19 de enero de 2010. <https://josenaveiras.blogspot.com/2010/01/cuento-de-chuzos.html>.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2010): «Fisgas», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 21 de enero de 2010. <https://josenaveiras.blogspot.com/2010/01/fisgas.html>.
- Naveiras Escanlar, J. M. (2011): *Artes y oficios: De potaxes y caldos. A matanza del gocho. A colada*. Oviedo.
- Naveiras Escanlar, J.M. (2012): «Máquina de fideos», *José Naveiras «Pepe el Ferreiro»* [blog], 21 de noviembre de 2012. <https://josenaveiras.blogspot.com/2012/11/maquina-de-fideos.html>.
- Naveiras Escanlar, J. M. (2013): *Cuando los ferreiros forjan museos: Diario de un Quijote*. Oviedo.
- Naveiras Escanlar, J. M., López Álvarez, J. y Graña García, A. (1991): *Museo Etnográfico de Grandas de Salime. Guía del visitante*. Grandas de Salime.
- Naveiras Escanlar, J. M., López Álvarez, J. y Graña García, A. (2001): *Guía del Museo Etnográfico de Grandas de Salime*. Grandas de Salime.
- Naveiras Escanlar, J.M., López Álvarez, J. y Graña García, A. (2008): *Museo Etnográfico de Grandas de Salime. Guía del visitante*. Grandas de Salime.
- Pérez de Castro, J. L. (1973): «Pesos y medidas populares en Asturias», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 29, cuadernos 1-2, 179-234. Madrid.
- Pérez de Castro, J. L. (1976): «El aguardiente de madroños en Villayón (Asturias)», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 32, 441-447. Madrid
- Sobrado Correa, H. (2023): «Rozas, estivadas y pan de vedro: El cultivo temporal del monte en la Galicia de la Edad Moderna», *Historia Agraria*, 89, 61-94. Barcelona.
- Teijeiro Mosquera, D. L. (2022): «La investigación del patrimonio industrial desde la historia del arte: las fundiciones artísticas de Galicia como caso de estudio», en *II Simposio de Patrimonio Cultural ICOMOS España*. Valencia.
- Tomé Fernández, S. (2021): «Calle Real, calle Mayor: el comercio moderno en la España de provincias (1860-1936)», *Revista Ayer*, 124(4), 219-249. Oviedo.
- Urbe Irazusta, A. (2015): «Cafeteras Omega: kafe zaporeko historia», *Oarso*, 68, 68-75. Errenteria.
- Urdangarin Altuna, C. y Izaga Reiner, J. M. (s. f.): «Fabricantes ambulantes de fideos. Presentación», *Aintzinako Lanbideak. Oficios tradicionales*, Diputación Foral de Gipuzkoa. <https://www.gipuzkoa.eus/es/web/aintzinako-lanbideak/fabricantes-ambulantes-fideos-presentacion>.
- VV.AA (2014): *Trabajar para comer. Producción y alimentación en la Asturias tradicional*. Xixón.

Prólogo	2
El Museo Etnográfico de Grandas de Salime «Pepe el Ferreiro»	5
José María Naveiras Escanlar «Pepe el Ferreiro»	6
Creación e medría del Museo Etnográfico de Grandas de Salime «Pepe el Ferreiro»	12
El museo en 40 piezas	21
Cambela	22
Carro	24
Roda d’afilar	26
Máquina pa ondular ou enrizar el pelo	28
Prancha de carbón e prancheira	30
Cacharros de ferro esmaltao: tarteira, pucheiro, ola e cafeteira	32
Ola a presión	34
Sifón	36
Cafeteira	38
Torrador de café	40
Chuzos	42
Rateira	44
Pizarra e pizarrín	46
Carrilana	48
Tego e raseiro	50
Galocha	52
Nasa	54

Fisga	56
Trobo	58
Fleme	60
Candil	62
Molín	64
Torno de media volta	66
Trobo de colar e dala	68
Pote	70
Trilladeira	72
Prensa manual pa pasta	74
Telar de lizo baxo	76
Roca e fuso de mao	78
Calentacamas	80
Silla retrete ou Dompedro	82
Colcha	84
Ran	86
Xugo	88
Baño de salar	90
Alquitara	92
Canada	94
Incre	96
Roda de carro	98
Pica del toxo	100
Bibliografía	102

PRÓLOGO

Vanessa Gutiérrez González

TEXTOS Y FICHAS CATÁLOGO

Susana Hevia González

TRADUCCIÓN

Servicio de traducción da Dirección Xeneral
d'Acción Cultural y Normalización Llingüística

CATALOGACIÓN

Susana Hevia González

Antonio Álvarez Monteserín

Arturo Iglesias Martínez

FOTOGRAFÍAS CATÁLOGO

Eloy Couceiro Pérez

FOTOGRAFÍAS TEXTOS

Archivo familia Naveiras García

Cámala

Juan Pablo Torrente (Consellería de Cultura, Política
Llingüística e Deporte. Rede Meda)

Manuel Fernández

Mara Herrero

Miguel Ángel Mampiris

Salvador Rodríguez

Susana Hevia

DISEÑO

Marco Recuero

EDICIÓN

Sociedad Pública de Xestión e Promoción Turística e
Cultural del Principao d'Asturias, S.A.U

IMPRESIÓN

Publiprinters Global, S.L.

DEPÓSITO LEGAL: AS-03620-2025

ISBN: 978-84-09-81519-7

Principao
d'Asturias

Museo Etnográfico
de Grandas de Salime
"Pepe el Ferreiro"